

Неділя, 11 квітня 2010, 02:02

САМОВИДЕЦЬ РУЇНИ

[Друк](#)

Опубліковано в: Основа (Львів) - 2003. - №3 (149). - С.1-2

У 1840 р. в руки молодого П.Куліша випадково потрапив список неznаного козацького літопису, судячи з почерку переписаного у першій половині XVIII ст. Літопис охоплював події від початків Хмельниччини до початку XVIII ст. Після смерті великого гетьмана Україна надовго перетворилася в арену кривавих боїв. І не тільки московські і польські війська, татарські і турецькі загони плондрували її землі. Жорстока боротьба за гетьманську булаву, коли один претендент орієнтувався на Москву, інший на Варшаву, а третій кликав на допомогу ординців, руйнувала міста і містечка, перетворювала на попіл села, що цвіли садами вздовж численних річок. Після розгрому московського війська під Котопомом (1659) у Москві панував переполох і паніка, а Польща лежала в руїнах після шведської навали. Але козаки, підбурені старшиною і січовиками, яких запалив іменем сина покійного Богдана Хмельницького його соратник, схильний до авантюризму кар'єрист Іван Брюховецький, звалили іншого Богданового соратника гетьмана Івана Виговського, віддали булаву недалекому Юрасеві Хмельницькому і знову запросили московське військо, підписавши угоду, яка перекреслила навіть те, що було записано у „Березневих статтях“, поданих Богданом після Переяслава... Коли Москва і Польща, знесилені боротьбою на Україні, вирішили перепочити, поділивши в Андрусові козацькі землі по Дніпру, нащадок давнього козацького роду Петро Дорошенко, який взяв булаву, відштовхнувши гетьмана Степана Опару, котрий в своїй орієнтації хитався між поляками і ординцями, розпочав боротьбу за Україну проти обох її ворогів. Спалахнула примара єдності. Навіть Іван Брюховецький, на той час гетьман московської сторони і боярин царський, був готовий приєднатися до цієї боротьби, але його розтерзали козаки, не простивши боярства і московських гарнізонів, запрошених на Україну. Не встигли очистити від ворожих військ Лівобережжя, як поставлений наказним гетьманом Дем'яном Многогрішним зрадив Дорошенка і отримав від Москви гетьманську булаву. Затиснений з двох сторін Дорошенко закликав на допомогу давніх противників турків, сподіваючись з їх допомогою утримати і Москву і Варшаву, а також забезпечити стабільну допомогу турецького васала - Кримського ханства. Турки декларували незалежність козацької держави і тут же втрутилися в боротьбу за Україну. Ще страшнішою стала Руїна. Вражений і зневірений Дорошенко, покинутий соратниками, зложив булаву перед новою московською маріонеткою гетьманом Іваном Самойловичем. Дорошенка тримали в Сосниці, а потім відправили воеводою у Вятку подалі від України. А турки видобули з монастиря Юрася Хмельницького, нарекли „князем“ і продовжилася Руїна...

Всі ці події фіксував автор літопису - Самовидець Руїни. Він писав про такі речі та явища, які не збереглися в жодних документах або ж були перекручені у залежності від політичних поглядів їх авторів. Мова й стиль автора були позбавлені книжності, риторичних прикрас, характерних для барокової літератури, впливів польської чи латинської писемності, що не полишало сумнівів - автор був з числа козацької старшини, яка проводила життя в сідлі, а не за письмовим столом. Захоплений пам'яткою П.Куліш, який збирав матеріали з козацької історії і був на той час одним з кращих її дослідників і знавців, зрозумів, що у його руках праця виняткова за своєю самобутністю і оригінальністю серед усієї козацької спадщини. Він відразу ж зайнявся пошуками нових списків, водночас популяризуючи пам'ятку серед науковців. Через Куліша із Літописом Самовидця ознайомився Т.Шевченко.

В той час у Московському університеті працював видатний український вчений і патріот Осип Бодяньський (1808-1877). Його старанням до Московського університету запрошувалися науковці з найвіддаленіших куточків України, включаючи Закарпаття, яке тоді було у складі Угорського королівства як частини імперії Габсбургів. Його старанням у "Чтениях в Московском Обществе Истории и Древностей Российских", які видавалися при Московському університеті, публікувалися цінні пам'ятки і документ із історії України без яких і сьогодні не можливо уявити собі дослідження окремих періодів. У 1846 р. О.Бодяньський опублікував рукопис Самовидця за трьома списками, виявленими П.Кулішем у „Чтениях“ та окремим відбитком [Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междуусобиях, бывших в Малой России по его смерти. - Москва, 1846]. До цієї публікації він додав примітки, зауваження, доповнення, різночитання в окремих списках, пояснення незрозумілих слів, а також іменний та географічний покажчики.

У 1878 р. з'явилося друге видання О.Левицького [Летопись Самовидца по новооткрытым спискам. - Киев, 1878], який використав ще два списки Літопису Самовидця: бунчукового товариша Петра Іскрицького (1734) та полтавського полкового осавула Якова Ковельського (1740). О.І.Левицький у своєму виданні виділив справжній текст літопису, очистивши його від пізніших доповнень і нашарувань та хронологічно обмеживши його 1648-1702 рр.

Третє видання Літопису Самовидця з ґрунтовним вступом, коментарями, словником застарілих та маловживаних слів, бібліографією та покажчиками було підготоване нашим земляком з містечка Нижанковичі на Старосамбірщині к.ф.н. Я.Дзирою [Літопис Самовидця. - Київ, 1971], звинуваченим за це в українському „буржуазному“ націоналізмі і надовго відлученого від можливості друкувати свої дослідження.

Зрозуміло, що навколо можливого авторства Літопису Самовидця відразу ж розгорілася полеміка, яка ще не закінчена досі. Автором літопису вважали генерального обозного Федора Коробку, незнаних старшину міщанського походження,

священника, шляхтича. Ще у 1846 р. гімназійний товариш П.Куліша П.Сердюков висловив припущення, що Самовидцем міг бути козацький старшина Роман Ракушка-Романовський. Сьогодні більшість дослідників підтримує цю гіпотезу, розгорнену В.Модзалевським і підкріплену аргументацією В.Романовського, М.Петровського, М.Грушевського та ін., вважаючи автором літопису генерального підскарбля Романа Ракушку-Романовського (бл.1622-1703) [Романовський В. Хто був „Самовидець“? // „Україна“. - 1925. - Кн.5; Харлампович К. (рец.) // „Україна“. - 1928. - Кн.4; Петровський М. Нариси історії України XVII - початку XVIII ст. - Харків, 1930. - С.1-75; Грушевський М.С. Самовидець Руїни і його позdneyше зображення // Труды Ин-та славяноведения АН СРСР. - Т.1. - Ленинград, 1932. - С.162-171; Літопис Самовидця / Видання підготував Я.І.Дзира. - Київ, 1971. - С.19-22]. Проти цього виступив тільки М.Возняк, вважаючи автором літопису корсунського полковника Федора Кандибу [Возняк М. Хто ж автор т. Зв. Літопису Самовидця? - Львів, 1933]. Але цю гіпотезу науковці не підтримали, вважаючи аргументацію М.Возняка не переконливою.

За авторство Р.Ракушки-Романовського перш за все свідчить його біографія (на характерні особливості моментів з життя автора, відбитих у тексті літопису, звернув увагу ще О.Левицький, який не наважився назвати автора по імені вважаючи його шляхтичем, який був серед козацької старшини).

Біографія Р.Ракушки-Романовського повна пригод і несподіваних поворотів, злетів і падінь, достойна пера романіста типу О.Дюма-батька. Роман Онисимович Романовський народився близько 1622 р. (можливо у м.Романівка Брацлавського воєводства). Він був шляхтичем гербу Божа воля (в голубому полі перевернена підкова з двома срібними мальтійськими хрестами всередині і золотим півмісяцем знизу) і вже в козацькому середовищі отримав прізвисько Ракушка. Ще у 1620-х роках батько переїхав до Ніжина, де й почалася козацька служба Романа. У 1649 р. при складенні після Зборівської уоди Реєстру Війська Запорозького він був записаний до першої полкової сотні Ніжинського полку. У 1654-1655 рр. він був вже ревізором скарбу військового і дозорцем скарбу військового у Ніжинському полку. У 1656 р. Р.Романовський був у таборі царського війська під Ригою. У 1658 р. як ніжинський сотник він брав участь у переговорах гетьмана І.Виговського про відновлення союзу з кримським ханом. У 1659 р. він зайняв уряд ніжинського полкового судді, їздив у складі делегації Ніжина до Москви. У 1660 р. він знову ніжинський сотник, учасник переговорів з Польщею. Якийсь час наказний ніжинський полковник. У 1663 р. в числі прихильників Якіма Сомка він був на знаменитій ніжинській „чорній“ раді, після якої не загинув, як більшість його товаришів, а потрапив до числа найближчих соратників гетьмана І.Брюховецького, отримавши уряд генерального підскарбля. У 1663-1664 рр. був наказним гетьманом, маючи під собою Київський, Ніжинський, Стародубський, Прилуцький, Лубенський, Полтавський і Сосницький полки. Можливо, що саме Р.Ракушка схилив Брюховецького до співпраці з П.Дорошенком. Бо після загибелі Брюховецького та зради Д.Многогрішного кар'єра Р.Ракушки-Романовського раптово обірвалася. Сам він опинився на Правобережжі у Брацлаві, а майно його в Ніжині було конфісковано Многогрішним. У Брацлаві колишній генеральний старшина надів рясу і став протопопом. У 1670 р. як післанець гетьмана П.Дорошенка та митрополита Й.Тукальського протопоп Р.Ракушка виїхав до Константинополя з місією до патріарха Мефтодія, в наслідок якої патріарх затвердив львівським єпископом Й.Шумлянського та оголосив анафему (церковне прокляття) зрадникові гетьманові Дем'янові Многогрішному. Вже після падіння останнього о.Роман перебрався з родиною до Стародуба, де отримав парафію, завів господарство і помер у 1703 р., проживши більше 80 літ. Там у Стародубі у 1677-1702 рр., напевно, і було складено літопис Самовидця.

Незважаючи на намагання бути стриманим та об'єктивним "самовидцем" Руїни, Р.Ракушка-Романовський вклав до тексту всі свої емоції, любов до рідного краю та ненависть до ворогів. Тому він непримиренний до Д.Многогрішного, не здатний вибачити П.Дорошенкові, що той дозволив "голоті тиранко забити і замордовати" І.Брюховецького, поблажливий до Я.Сомка та захоплений І.Сірком. На старості Р.Романовський, зберігши світлий розум, став сентиментальним: йому було шкода померлих "в літах молодих" стародубського полковника Семена Самойловича, сина гетьмана Івана Самойловича, та ніжинського полковника Івана Обидовського, племінника гетьмана Івана Мазепи. Від сторінок літопису віє справжнім життям та історичною правдою в чому його основне достоїнство і через що його будуть читати завжди.

Відновлення незалежності України привело і до повільного відновлення історичної пам'яті та минулого українського народу. Поки-що все залишається на рівні окремих ентузіастів, яких держава вже не відлучає від науки, як це було в часи Я.Дзирі, але й не спішить допомагати. У нас знаходять гроші на публікацію абракодабри на зразок "Шляху аріїв" Канігіна чи Велесової книги, укладеної офіцером білої армії Ю.П.Миролобовим десь в бурхливі роки середини ХХ ст., яка видається за найдавніший літопис язичеських часів докиївського періоду. Подібні "дослідження" українську науку у світі і допомагають відроджувати старі русифікаторські "теорії" кінця ХІХ - початку ХХ ст. за якими український народ - фікція, вигадана австрійцями перед Першою Світовою війною, а українська мова - спольщений "южнорусский" діалект. В Україні продається маса російських книг, де „Русь“ і „Росія“ абсолютно тотожні поняття. Зрозуміло, що літописець Руїни, її Самовидець, тобто Очевидець, зі своїм боєм і безпощадною правдою сьогодні не модний. І про Руїну не варто згадувати, бо може хтось із сусідів образиться, не зрозумівши до кінця що і до чого. І про боротьбу за гетьманську булаву, яка спалила Україну, також краще мовчати.

Літопис Самовидця - одна з найцінніших пам'яток нашої історії і культури, яку необхідно знати і цінувати, бо без цього важко причисляти себе до людей думаючих і цивілізованих. Роман Онисимович Ракушка-Романовський, який помер триста літ тому, заслужив на добру пам'ять у свого народу, який ще відновить і свою історичну пам'ять і свою славу та займе гідне місце серед інших європейських народів.

Змінено Четвер, 18 листопада 2010, 06:11

Прочитано: **1036** разів

Опубліковано в [Леонтій Войтович](#)

